

OBLIGATORY EXPENDITURE BY WOMAN OF MEANS TO HER CLOSE RELATIVES AND ITS RELATION TO ALMSGIVING'S (ZAKAT) DEDUCTION

Mansor Sulaiman^{1,*} and Hasan Ahmad²

^{1,2}Pusat Sains Kemanusiaan, Universiti Malaysia Pahang, Lebuhraya Tun Razak, 26300 Gambang, Pahang, Malaysia.

ABSTRACT – This article is about the issue of obligatory expenditure by a better-off woman to her close relatives and its relation with zakat deduction from her income. It has to be raised considering that the issue of zakat deduction for better-off woman is a relatively new and not widely discussed in Malaysia and there are still aspects of individual income deduction that have not been detailed from a jurisprudence perspective. The purpose of this article is to embark into in-depth study of issues related to this obligatory expenditure of a woman towards their relatives from the point of view of jurisprudence and then suggest the appropriate elements which could be deducted for zakat from her income. For further discussion, this article mainly conducts library research to achieve the stated objective. Among the references are taken the collection of jurisprudence books based on Shafii school of thought, then followed by other fiqh works that feature the views from myriad schools of thought as well as contemporary fiqh writings for deeper comparative study and analysis. This article also refers to the exegesis of al-Quran and al-Hadith for further understanding in the texts that are used as references by the jurists in their writings that have been referred to. The result of this study suggests the explanation of a woman's obligatory expenditure responsibility to relatives in the categories of the *usul* (father up above) and *furu'* (son/daughter down below) and the proper elements of zakat deduction. This article also suggests the giving of zakat to those who are not in the obligatory spending category as well as suggestions to facilitate the authorities in providing zakat to this group.

ARTICLE HISTORY

Received: 12th Oct. 2022

Revised: 30th Oct. 2022

Accepted: 14th Nov. 2022

KEYWORDS

Mandatory spending, zakat (almsgiving), had al-kifayah (standard of living expenses), women of means.

PEMBERIAN NAFKAH WAJIB SEORANG WANITA BERPENDAPATAN KEPADA KERABAT DAN HUBUNGANNYA DENGAN TOLAKAN ZAKAT PENDAPATAN

ABSTRAK - Tulisan ini adalah berkenaan persoalan nafkah wajib seorang wanita yang memiliki harta sendiri kepada kaum kerabat dan hubungannya dengan tolakan zakat pendapatan. Ia dikemukakan memandangkan isu tolakan zakat merupakan perkara agak baharu dibincangkan di Malaysia dan masih terdapat aspek-aspek tolakan individu yang belum diperincikan dari perspektif fiqh. Oleh kerana itu, tujuan tulisan ini adalah mengkaji isu-isu berkenaan nafkah wajib seorang wanita terhadap kerabat mereka dari sudut fiqh seterusnya mencadangkan bentuk tolakan zakat pendapatan yang bersesuaian. Untuk itu, tulisan ini menggunakan kajian perpustakaan sepenuhnya untuk mencapai objektif yang telah digariskan tersebut. Antara rujukannya adalah bermula dengan kitab-kitab fiqh dalam koleksi fiqh Shafii, seterusnya diikuti dengan tulisan-tulisan fiqh yang menampilkan pandangan pelbagai mazhab serta tulisan-tulisan fiqh kontemporari sebagai perbandingan dan analisis yang lebih mendalam. Tulisan ini juga merujuk tafsir al-Quran dan al-Hadis bagi melihat dengan lebih mendalam nas-nas yang dijadikan rujukan oleh fuqaha' dalam tulisan-tulisan yang telah dirujuk. Hasil daripada tulisan ini adalah penjelasan tentang tanggungjawab nafkah wajib seorang wanita kepada kerabat dalam kategori *usul* dan *furu'* serta bentuk tolakan zakat yang sepatutnya. Tulisan ini juga mencadangkan pemberian zakat kepada kerabat yang terkeluar daripada kategori wajib nafkah untuk mereka serta cadangan kepada pihak berautoriti agar memudahkan pemberian zakat kepada golongan ini.

KATA KUNCI

Nafkah wajib, zakat, had al-kifayah, wanita berkerjaya.

PENGENALAN

Wanita berkerjaya merupakan suatu yang tidak asing dalam masyarakat hari ini khususnya di Malaysia. Oleh kerana itu, terdapat pelbagai isu berkaitan dengannya yang dibincangkan khususnya menerusi perspektif *fiqh al-Islami*. Antaranya seperti persoalan peranan mereka dalam melengkapkan keperluan nafkah keluarga menerusi perspektif yang lebih besar. Sebagai contoh, tanggungjawab wanita terhadap ibu-bapa dari sudut pemberian nafkah dalam keadaan mereka mempunyai saudara sekandung lelaki, tanggungjawab terhadap adik beradik dan saudara mara terdekat yang

susah dan sebagainya. Oleh kerana itu, perbincangan dalam tulisan ini akan merungkai tanggungjawab wanita berpendapatan atau memiliki harta yang lebih terhadap keluarga terdekat yang dipanggil sebagai kerabat (*qarābat* / قرابة) berdasarkan perspektif fiqh. Antara lain, tulisan ini akan menjelaskan ruanglingkup tanggungjawab pemberian nafkah wajib wanita ini kepada kerabat yang berkenaan. Persoalan tolakan zakat pendapatan bagi wanita tersebut turut dibincangkan berdasarkan tanggungjawab yang dilunaskan sebagai kerabat kepada individu-individu berkenaan.

KAJIAN LITERATUR

Konsep Nafkah

Nafkah (النفقة) berasal daripada perkataan *infāq* (انفاق) yang bermaksud ‘mengeluarkan sesuatu’. Perkataan ini hanya digunakan bagi menerangkan perbuatan mengeluarkan suatu yang baik. Dari sudut bahasa ia bermaksud “sesuatu yang dikeluarkan (diinfakkan) seseorang kepada mereka yang berada di bawah tanggungannya”. Manakala dari sudut syarak, ia difahami sebagai ‘kecukupan untuk mereka yang ditanggung dari aspek makanan, pakaian dan tempat tinggal [1]. Manakala nafkah dalam tulisan ini adalah merujuk kepada perbelanjaan wajib yang dikeluarkan oleh seseorang bagi menyara keluarga terdekatnya iaitu mereka yang dalam kategori kerabat. Nafkah untuk mereka yang bukan dalam kategori kerabat tidak termasuk dalam perbincangan tulisan ini. Fokus utama dalam tulisan ini adalah nafkah daripada seorang wanita berkerjaya dan memiliki harta sendiri kepada kerabatnya.

Konsep Kerabat

Kerabat dari sudut bahasa menurut Ibnu Mandhūr [2] adalah bermaksud suatu yang berlawanan dengan perkataan ‘jauh’. Iaitu ia bermaksud dekat. Manakala dari perspektif fiqh, Sa’di Abu Jayyib [3] telah mendefinisikannya dengan mengemukakan perkataan-perkataan seperti berikut, antaranya *al-Qarābat* (القرابة) bermaksud dekat dari sudut pertalian rahim (hubungan kekeluargaan), *al-Qurbat* (القربة) bermaksud dekat dari sudut nasab (keturunan). Dalam penggunaan bahasa, antaranya disebutkan: “بينني وبينه قرابة” bermaksud “Di antara saya dengan dia ada hubungan dari sudut nasab (keturunan)”. Perkataan *al-Qurbā* (القربى) yang disebutkan dalam al-Quran dalam ayat 36, Surah al-Nisa’ memberi maksud *al-Qarābat* seperti yang dibincangkan ini. Begitu juga perkataan *al-Qarib* (القريب) memberi maksud sama dengan maksud *al-Qarābat* iaitu seseorang yang dekat dengan seseorang yang lain dari sudut pertalian rahim (hubungan kekeluargaan).

Berdasarkan penjelasan ini, maksud kerabat yang dibincangkan dalam tulisan ini adalah merujuk kepada mereka yang ada hubungan kekeluargaan menerusi ikatan pertalian rahim atau keturunan dengan seseorang yang lain. Mereka ini termasuklah bapa, datuk dan ke atas, ibu, nenek dan ke atas, anak, cucu dan ke bawah, adik-adik beradik lelaki dan perempuan, ibu dan bapa saudara dan sebagainya. Perkara ini selari dengan apa yang disebutkan dalam definisi yang menyebutkan bahawa kerabat itu adalah mereka yang diikat dengan ikatan nasab walau dari mana arah asal jalur ikatan tersebut [4].

Kerabat Yang Diberikan Nafkah Wajib

Menurut pandangan dalam Mazhab Shafii [5], [1], nafkah untuk kaum kerabat hanya meliputi kaum kerabat dalam kategori *uṣūl* (asal kepada seseorang) dan *furū* (cabang daripada seseorang). *Uṣūl* ini contohnya adalah bapa dan ke atas. Perkataan ‘ke atas’ di sini bermaksud urutan nasab atau keturunan selepas bapa iaitu bermula dengan datuk, kemudian moyang dan seterusnya. Manakala *furū* pula adalah anak-anak dan ke bawah, iaitu urutan seterusnya adalah cucu, kemudian diikuti dengan cicit dan seterusnya. 2 kategori ini disebutkan sebagai kerabat kerana setiap seorang kerabat itu merupakan sebahagian daripada satu sama lain (قرابة البعضية). Sebagai contohnya anak adalah sebahagian daripada bapa dan begitulah sebaliknya. Kerabat yang dibincangkan di sini meliputi lelaki dan perempuan. Dalil kepada nafkah untuk ibubapa dan ke atas adalah seperti berikut:

وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

Maksudnya:

“Dan pergaulilah keduanya di dunia dengan baik (*ma’rūf*)”

(al-Quran; Luqman: 15)

Shīrbīniy [5] menyatakan bahawa ayat ini menjadi dalil kepada kewajipan nafkah terhadap kedua ibu bapa dan ke atas. Ia berdasarkan salah satu makna berbuat baik (*ma’rūf*) kepada kedua ibubapa yang difahami daripada nas ini yang bermaksud mencukupkan keperluan mereka (*al-kifāyat*) ketika diperlukan (*al-hājat*). Zuhaylīy [1] pula menyatakan bahawa maksud *ma’rūf* (dalam ayat ini) adalah memberikan nafkah kepada keduanya walaupun berbeza agama. Ia selari dengan sebab ayat ini diturunkan iaitu membicarakan berkenaan pergaulan dengan ibu bapa yang kafir. Penjelasan ini menunjukkan nafkah kepada ibubapa merupakan tanggungjawab yang tidak boleh diambil mudah walaupun ibubapa tersebut berlainan agama. Oleh kerana itu, bukanlah suatu yang *ma’rūf* apabila seorang anak itu hidup dalam keadaan penuh nikmat tetapi membiarkan kedua ibu bapanya mati kelaparan.

Dalil kedua adalah Hadith Rasulullah (SAW) seperti berikut:

اطيب ما يأكل الرجل من كسبه وولده من كسبه

Maksudnya:

“Makanan terbaik yang dimakan oleh seseorang itu adalah makanan hasil daripada usahanya (kerja) sendiri, dan anaknya adalah daripada usahanya sendiri”

(Sunan al-Nasā’iy, *Kitāb al-Buyu’*, *Bāb al-Hath ‘Alā al-Kasbi*, No Hadith: 4451) [6]

Berhubung perkara ini, Shīrbīniy [5] telah mengetengahkan pandangan Ibnu Munzir yang menyatakan bahawa nafkah kedua ibu bapa yang tiada pendapatan dan tiada harta adalah wajib daripada harta anak-anak mereka berdasarkan kepada dalil *ijmā’*. Inilah juga antara syarat wajib nafkah seseorang kepada *uṣūl* mereka [5], [1]. Ia bermaksud sekiranya *uṣūl* itu senang dan mampu menguruskan nafkah sendiri maka tidaklah wajib bagi kerabat memberikan nafkah kepada mereka.

Manakala dalil untuk kerabat dalam kategori anak-anak dan ke bawah, antaranya, firman Allah:

وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمْلًا فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ

Maksudnya:

“Dan jika mereka (isteri-isteri yang sudah ditalaq) itu sedang hamil, maka berikanlah kepada mereka nafkahnya hingga mereka bersalin, kemudian jika mereka menyusukan (anak-anak) mu untukmu maka berikanlah kepada mereka upahnya”

(al-Quran; al-Talāq: 6)

Shīrbīniy [5] menyatakan bahawa ayat ini menjelaskan kewajipan untuk memberikan upah disebabkan penyusuan kepada anak-anak, ia secara tidak langsung mewajibkan tanggungjawab memberikan *mu’nat* (keperluan makanan) untuk mereka.

Dalil daripada Hadith pula adalah, sabda baginda kepada Hindun:

خذي ما يكفيك وولدك بالمعروف

Maksudnya:

“Ambillah (daripada harta suami kamu yang kedekut itu) sejumlah yang mencukupkan keperluan kamu dan anak-anak kamu secara *ma’rūf*” (Riwayat Bukhari dan Muslim)

(Shahih al-Bukhārī, *Kitāb al-Ahkām*, *Bāb al-Qadhā’ ‘Alā al-Ghaib*, Hadith no 6758) [7]

Sehubungan itu, Shīrbīniy [5] menyatakan bahawa cucu cicit adalah termasuk dalam kategori anak-anak juga walaupun tidak disebutkan secara terang dalam nas-nas di atas. Berdasarkan kesemua penjelasan di atas, nafkah adalah tidak wajib kepada selain dua ibu bapa (dan ke atas) dan anak-anak (dan ke bawah) yang juga dikenali sebagai ahli kerabat (*aqārib*) seperti adik-beradik, bapa dan ibu saudara dan lain-lain. Ini adalah disebabkan syarak menjelaskan kewajipan nafkah hanya terhadap ibubapa (dan ke atas) dan anak-anak (dan ke bawah) sahaja. Selain dua kategori ini tidak terikat kepada hukum wajib diberikan nafkah seperti yang dibincangkan ini walaupun mereka dalam keadaan susah. Pendapat seperti ini juga telah digunapakai oleh Lujnah Fatwa al-Azhar dalam menjelaskan isu berkenaan kerabat yang wajib diberikan nafkah dan sebaliknya [4]. Walaupun begitu, terdapat juga pandangan lain, sebagai contohnya pendapat Imam Abu Hanifah yang memasukkan adik-beradik dan bapa serta ibu saudara sebagai kerabat yang wajib diberikan nafkah dengan syarat tidak berbeza agama [5], [1].

Tolakan Zakat Pendapatan

Zakat pendapatan bukan sekadar zakat daripada penggajian tetapi ia meliputi sebarang pendapatan yang diperolehi seseorang sama ada dalam bentuk gaji, upah dan apa-apa pendapatan yang diperolehi daripada kerja-kerja yang telah dilakukan. Ia juga disebutkan dengan istilah tertentu iaitu antaranya disebut sebagai *zakat al-mustafād*. Di samping itu, zakat pendapatan juga termasuk sebarang hasil atau pendapatan daripada harta menerusi kaedah atau asas sewaan yang disebutkan sebagai *zakat al-Mustaghallāt* [8]. Terdapat pelbagai pandangan ulama berkenaan kadar zakat pendapatan serta isu-isu yang berkaitan seperti persoalan *haul* dan *nisab* bagi zakat pendapatan [8], [9]. Ini antara lain adalah disebabkan tidak ada dalil yang jelas berkenaan pensyariaan apa yang dinamakan sebagai zakat pendapatan itu sendiri. Antara isu berkaitan zakat pendapatan ini juga adalah isu berkaitan potongan zakat pendapatan berdasarkan kepada perbelanjaan mengikut perkiraan *Had al-kifāyat* [10].

METODOLOGI KAJIAN / MATERIAL AND METHODS

Tulisan ini dihasilkan bermula daripada perbincangan awal dengan pihak Pusat Kutipan Zakat Pahang berkenaan isu-isu semasa berkaitan zakat yang perlukan penjelasan dari sudut fiqh. Antara isu yang ditemui adalah berkenaan tolakan zakat pendapatan daripada wanita berkerjaya dengan fokus terhadap tajuk yang diutarakan dalam tulisan ini. Sehubungan itu, bagi merungkai tajuk ini, pendekatan yang digunakan adalah menggunakan kajian perpustakaan sepenuhnya menerusi rujukan kepada buku-buku daripada koleksi fiqh Shafii seperti *al-Muhadhdhab*, *Mughni al-Muhtaj*, *Fiqh al-Minhaji* dan sebagainya. Bagi melihat isu berkenaan menerusi perspektif yang lebih luas, maka dibuat rujukan terhadap tulisan-tulisan yang menampilkan pandangan pelbagai mazhab seperti *al-Fiqh al-Islami wa Adillatuh* serta beberapa tulisan moden

dalam bentuk tesis, jurnal dan fatwa-fatwa semasa. Manakala bagi memperhalusi dalil-dalil yang ditemui maka dirujuk juga beberapa kitab tafsir al-Quran dan al-Hadis. Seterusnya dibuat rumusan di akhir tulisan ini dengan melihat kepada aspek-aspek yang dibincangkan dan diikuti dengan kesimpulan dan cadangan.

DAPATAN KAJIAN / RESEARCH FINDING

Perbincangan berkenaan kerabat dan nafkah dalam kajian literatur secara umumnya dapat dihubungkan kepada objektif utama kajian ini yang cuba melihat persoalan tersebut menerusi perspektif seorang wanita berkerjaya dan memiliki harta sendiri. Dapatan tulisan ini mencadangkan bahawa kerabat bagi seorang wanita itu adalah merujuk kepada mereka yang ada hubungan dengannya dalam bentuk *uṣūl* (bapa dan ke atas) dan *furū'* (anak dan ke bawah) manakala selain daripada yang disebutkan ini tidaklah merupakan kerabat kepadanya dalam konteks mereka yang wajib diberikan nafkah dalam tulisan ini. Penjelasan berkenaan dapatan ini adalah seperti berikut:

Wanita sebagai anak (Nafkah untuk *uṣūl*)

Kewajiban seorang wanita berkerjaya dan memiliki harta sendiri memberikan nafkah kepada ibu-bapa sudah terangkum dalam perbincangan berkenaan kerabat seperti di atas. Kuatnya kewajiban ini ke atas seorang anak perempuan boleh dilihat dalam perbincangan berkenaan isu seorang wanita yang mempunyai suami susah dan dalam masa sama mempunyai ibubapa yang miskin. Dalam keadaan ini, pemberian nafkah adalah diutamakan kepada ibubapa berbanding suami disebabkan ia adalah wajib pada asalnya [11]. Manakala dari sudut lain, seorang anak tidak boleh memberikan zakat kepada ibu bapa miskin disebabkan mereka dikira sebagai tanggungjawab anak-anak yang senang. Berbeza dengan suami yang miskin, isteri yang mempunyai lebih harta boleh mengeluarkan zakat dan memberikannya kepada suaminya tersebut. Dari sudut fiqh, setiap mereka yang dibolehkan untuk diberi zakat, dikira sebagai tidak termasuk di kalangan mereka yang wajib diberikan nafkah kepada mereka [12], [13].

Selain itu, kewajiban ini tidak akan terangkat sekiranya wanita itu mempunyai adik beradik lelaki yang lain. Penelitian terhadap kupasan para fuqahā' berkenaan isu ini didapati tidak ada percanggahan antara mereka berkenaan kewajiban anak-anak lelaki dan perempuan terhadap kedua ibubapa mereka yang memerlukan nafkah. Perbahasan yang ditemui adalah lebih kepada bagaimanakah cara pemberian nafkah daripada adik-beradik lelaki dan perempuan ini kepada ibu-bapa yang memerlukan sahaja. Sebagai contoh, Sameera & Safia [11] menyatakan bahawa walaupun para fuqahā' bersepakat bahawa nafkah untuk kedua ibubapa adalah wajib kepada anak-anak lelaki dan perempuan, tetapi mereka berselisih pendapat berkenaan bentuk kewajiban ini kepada 3 mazhab seperti berikut:

- I. Mazhab pertama (Hanafiyah, pendapat dalam Malikiyah dan pendapat yang sahih dalam Shafiiyyah): Nafkah adalah wajib bagi anak lelaki dan perempuan secara sama rata (*al-sawiyat*). Sebagai contoh, sekiranya seseorang itu mempunyai dua anak, seorang lelaki dan seorang perempuan maka kedua-duanya perlu memberi nafkah kepadanya secara saksama. Ini disebabkan menurut pandangan mazhab ini, pemberian nafkah kepada *uṣūl* adalah dengan sebab '*al-qurb*' (kerabat) serta '*al-juz'iyat*' (anak adalah sebahagian daripada ibubapa) dan bukan disebabkan pewarisan.
- II. Mazhab kedua: Hanabilah, pendapat dalam Hanafiyah dan Malikiyah dan pendapat dalam Shafiiyyah: Mereka melihat nafkah itu adalah wajib berdasarkan kepada kadar dalam pewarisan. Sekiranya ada anak lelaki dan perempuan maka nafkah bagi keduanya adalah 2/3 seperti dalam pewarisan.
- III. Mazhab ketiga (pendapat *rājīṭ* dalam Malikiyah dan pendapat dari Hanafiyah): mereka melihat bahawa nafkah itu wajib ke atas anak-anak yang dalam keadaan senang mengikut kadar kesenangan mereka.

Muhammad al-Zuhaylī [14] pula dalam *tahqiqnya* kepada Kitāb *al-Muhadhdhab* menyatakan bahawa isu ini terdapat dua pandangan dan ia merupakan topik kedua yang tidak ditarjihkan dalam Kitāb *al-Minhaj*. Untuk ini, beliau telah mentarjihkan pendapat yang menyatakan bahawa penentuan kadar nafkah dalam kes seperti ini adalah mengikut kadar pewarisan iaitu anak lelaki 2 bahagian dan anak perempuan 1 bahagian (للذكر مثل حظ الأنثيين). Pandangan ini secara tidak langsung menjelaskan apakah pendapat yang lebih kuat dari perspektif Mazhab Shafii berdasarkan pandangan beliau.

Wanita sebagai ibu (Nafkah untuk *furū'*)

Nafkah anak-anak secara asasnya adalah menjadi kewajiban bapa ketika mereka berada dalam keadaan tidak mampu untuk mendapatkan nafkah atau tidak ada harta sendiri [1], [5]. Tetapi sekiranya tiba-tiba bapa tidak berupaya memberikan nafkah maka jumhur (majoriti) ulama di kalangan Hanafiyah, Shafiiyyah dan Hanabilah mencadangkan tanggungjawab tersebut berpindah kepada pihak ibu pula sekiranya beliau berkeupayaan [15]. Berhubung perkara ini, terdapat perbezaan pendapat para fuqahā' berkenaan kewajiban nafkah ibu terhadap anak dalam situasi seperti di atas. Secara umumnya terdapat dua pendapat berkenaan perkara ini [11], iaitu:

Pertama (Pendapat jumhur): Wajib ke atas seorang ibu memberikan nafkah ke atas anaknya secara umum. Terdapat perbezaan di kalangan ulama berkenaan perincian kepada pendapat ini. Antaranya pandangan sama ada nafkah yang diberikan itu menjadi hutang dan perlu dibayar oleh suami selepas beliau senang atau tidak dan sebagainya. Mereka yang berpandangan bahawa nafkah itu menjadi wajib disebabkan faktor 'kerabat' (*al-Qarābat*) maka ia tidak menjadi hutang kepada suami apabila beliau sudah senang kembali.

Pendapat kedua (Malikiyah): Berpendangan bahawa nafkah untuk anak-anak bukan merupakan kewajiban bagi ibu, walaupun ibu itu adalah seorang yang kaya, sama ada dalam keadaan ketiadaan bapa atau dalam keadaan bapa berada dalam kesusahan.

Pendapat *rājiṭ* menurut Sameera & Safia [11] adalah pendapat jumbuh yang berpandangan bahawa nafkah daripada ibu kepada anak adalah wajib dalam situasi ketiadaan bapa atau bapa dalam keadaan yang susah. Sebab kepada kewajiban tersebut adalah disebabkan elemen *al-ba'diyat* (anak sebagai sebahagian daripada ibu). Ia juga menjadi wajib sepertimana wajib bagi anak-anak untuk memberikan nafkah kepada ibu-bapa dalam situasi yang memerlukan bantuan nafkah.

Penjelasan lebih terperinci berkenaan perkara ini boleh dilihat menerusi tulisan Zuhaylī [1] yang menyatakan bahawa menurut Shafiiyyah, sekiranya bapa tiada atau uzur, maka kewajiban nafkah itu jatuh kepada ibu pula. Begitu juga wajib ke atasnya nafkah kepada cucu (anak kepada anak) disebabkan nenek adalah seumpama ibu dalam hukum berkaitan *al-wiladat*. Walaupun begitu, kewajiban ini tidak terus berpindah daripada bapa kepada ibu, tetapi ia masih perlu mengikut urutan keutamaan berdasarkan kategori *uṣūl* yang meletakkan bapa dalam urutan yang pertama dan kemudian diikuti dengan datuk dan seterusnya. Dalam kes ini, selepas dipastikan tiada kerabat dalam kategori *uṣūl* di sebelah bapa yang masih ada dan berkemampuan, maka baharulah tanggungjawab itu berpindah kepada ibu. Perkara ini disebutkan oleh al-Nawawi [16] bahawa dalam mazhab Shafii sekiranya bapa susah atau mati maka tanggungjawab nafkah anak-anak jatuh kepada datuk (bapa kepada anak lelaki [suami]) kemudian diikuti moyang dan ke atas (sekiranya ada). Selepas urutan ini baharulah tanggungjawab itu jatuh kepada isteri. Dalil yang dipegang oleh *al-ashāb* (Shafiiyyah) ini adalah datuk itu dikira sebagai bapa berdasarkan firman Allah: يَا بَنِي آدَمَ (al-Quran; al-A'raf: 26). Dalam ayat ini, Adam dipanggil sebagai bapa manakala kita dipanggil sebagai anak-anak Adam. Begitu juga firman Allah: مَلَأْنَا إِبْرَاهِيمَ (al-Quran; al-Hajj: 78), Adam dipanggil sebagai bapa walaupun baginda adalah datuk yang sangat jauh daripada kita. Di samping itu juga, datuk mengambil tempat bapa dari sudut *wilayah* (wali) dan dikhususkan dengan bahagian *aṣābat* berbanding ibu, maka disebabkan itu, datuk mengambil tempat bapa dari sudut nafkah. Tanggungjawab nafkah ini adalah jatuh ke atas datuk dan kemudian diikuti dengan mereka yang dalam urutan ke atas (bapa kepada datuk dan ke atas) walaupun sangat jauh. Urutan ini hanya boleh diambil alih oleh kerabat yang lebih jauh apabila kerabat yang lebih dekat itu meninggal dunia atau berada dalam kesusahan. Selepas itu baharulah tanggungjawab itu berpindah kepada ibu [16].

Perbincangan di atas menunjukkan bahawa wanita berpendapatan hanya wajib memberi nafkah kepada anak-anak dalam situasi yang disebutkan di atas. Ini disebabkan para fuqahā' telah bersepakat bahawa sekiranya bapa ada dan senang serta mampu bekerja (mendapatkan pendapatan), maka menjadi kewajiban bapa tanpa dikongsi dengan orang lain untuk nafkah anak-anak [1]. Seperkara lagi, perkataan bapa yang dibincangkan di atas perlu difahami sebagai *uṣūl* disebabkan ia merangkumi datuk dan ke atas. Selepas daripada ketiadaan mereka atau kesemuanya tidak berkemampuan baharulah tanggungjawab kewajiban nafkah itu jatuh ke atas ibu yang mempunyai lebih harta.

PERBINCANGAN

Berdasarkan perbincangan di atas, dapat ditemui bahawa seorang wanita yang mempunyai pendapatan atau harta lebih daripada keperluan dirinya adalah bertanggungjawab untuk memberikan nafkah kepada kerabatnya dalam kategori *uṣūl* dan *furū'* yang susah dan tidak mampu menampung keperluan sendiri. Selain itu, kewajiban nafkah sebagai anak yang mempunyai adik beradik lelaki tidak akan terangkat dengan kewujudan mereka. Dalam konteks ini, wanita ini dan adik beradik lainnya termasuk yang lelaki yang mempunyai lebih harta perlu memberikan nafkah kepada ibu bapa. Oleh kerana terdapat beberapa pendapat fuqahā' berkenaan cara pembahagian nafkah tersebut maka dicadangkan di sini pembahagian nafkah ini boleh dipilih sama ada secara sama rata, mengikut kadar pewarisan atau pun mengikut kadar kesenangan antara adik-beradik tersebut. Cadangan untuk tidak terikat dengan pendapat yang telah ditarjih seperti tersebut di atas adalah disebabkan fuqahā' sendiri berbeza pandangan dalam isu ini di samping memberi kemudahan kepada adik beradik termasuk wanita ini dalam memastikan nafkah kepada ibu bapa yang susah dapat ditunaikan. Dalam ertikata lain, keutamaan di sini adalah memastikan ibu-bapa tersebut dapat menerima nafkah yang sepatutnya. Kadar nafkah yang perlu diberikan itu pula adalah berdasarkan kadar *kifāyat* (kadar yang secukupnya) [5]. Manakala dalam konteks wanita yang tidak mempunyai adik beradik maka keseluruhan kadar nafkah itu tertanggung ke atasnya dan ia menjadi keutamaan bagi beliau berbanding membantu suami yang susah sepertimana telah dijelaskan.

Manakala nafkah seorang wanita kepada kerabat dalam kategori *furū'* pula agak berbeza sedikit. Sekiranya beliau mempunyai *furū'* yang memerlukan bantuan nafkah dan dalam masa sama, *furū'* tersebut masih ada *uṣūl* lain yang lebih dominan dan mempunyai keupayaan harta maka kewajiban nafkah itu terangkat daripada wanita ini seperti telah dijelaskan. Perkara ini boleh ditemui dalam perbincangan para fuqahā' [14]. Sebagai contoh, sekiranya seseorang itu ada ibu dan datuk (bapa kepada bapa) dan kedua-duanya adalah orang senang, maka nafkah itu adalah ke atas datuk kerana beliau mempunyai hubungan *wiladat* dan juga *aṣābat*. Datuk diutamakan berbanding ibu dalam perkara ini sama seperti kes seorang itu mempunyai bapa dengan ibu, maka tanggungjawab nafkah itu adalah ke atas bapa.

Selain itu, perbincangan ini juga mendapati bahawa mereka yang terkeluar daripada kategori kerabat *uṣūl* dan *furū'* seperti di atas adalah terkeluar daripada kewajiban wanita ini untuk memberikan nafkah kepada mereka. Mereka ini termasuklah adik-beradik dan juga bapa dan ibu saudara yang biasanya dilihat sebagai keluarga terdekat yang wajib dibantu. Walaupun begitu, sekiranya mereka dalam keadaan susah dan perlu dibantu, maka penyelesaiannya ialah mereka boleh dibantu dengan diberikan zakat kepada mereka [17]. Perkara ini selari dengan fatwa daripada Lujnah Fatwa al-Azhar [4] yang membahagikan kerabat kepada dua kategori. Pertama, kerabat yang wajib diberikan nafkah kepada mereka seperti ibu-bapa, anak-anak dan isteri. Kewajiban pemberian nafkah ini menafikan pemberian zakat kepada mereka berdasarkan dalil *ijmā'*. Dalam erti kata lain, anak-anak tidak boleh memberikan zakat kepada ibubapa, ibubapa tidak

boleh memberikan zakat kepada anak-anak dan suami tidak boleh memberikan zakat kepada isterinya disebabkan kesemua mereka ini adalah dikira sebagai golongan yang termasuk dalam tanggungan nafkah wajib yang perlu diberikan nafkah mengikut syarat-syarat yang berkenaan. Kedua, kerabat yang tidak wajib diberikan nafkah kepada mereka seperti adik-beradik dan bapa-ibu saudara. Untuk kategori kedua ini, telah disepakati di kalangan *fuqahā'* bahawa adalah harus bagi kerabat terdekat memberikan zakat kepada mereka dalam situasi mereka berada dalam keadaan yang susah dan perlu dibantu. Bahkan pemberian zakat kepada mereka adalah lebih afdhal berbanding diberikan kepada orang lain. Ini disebabkan pemberian zakat kepada mereka menghimpunkan dua kebaikan dalam satu tindakan iaitu kebaikan zakat dan kebaikan membina hubungan kekeluargaan. Perkara ini boleh difahami daripada hadith Rasulullah:

الصدقة على المسكين صدقة، وعلى ذي الرحم ثنتان، صدقة وصلّة

Maksudnya:

“Sedekah kepada golongan miskin adalah sedekah, dan (sedekah) kepada mereka yang ada hubungan kekeluargaan adalah dikira sebagai sedekah dan membina hubungan silaturrahim”

(Sunan al-Nasā'iy, *Kitāb al-Zakāh, Bāb al-Sadaqah 'Alā al-Aqārib*, Hadith No: 2583) [6]

Penggunaan perkataan sedekah dalam hadith di atas memberi maksud yang merangkumi sedekah sunat dan sedekah wajib iaitu zakat [18]. Dalam konteks perbincangan di atas, ia menunjukkan bahawa adalah afdhal memberikan zakat kepada kaum keluarga terdekat berbanding mereka yang jauh dan tiada hubungan kekeluargaan. Perkara yang sama untuk pemberian sedekah sunat, iaitu lebih afdhal diberikan kepada keluarga terdekat. Sehubungan itu, tulisan ini mencadangkan agar pihak berautoriti mempermudah pemberian zakat secara terus daripada seseorang yang dalam kategori *muzakkiy* (orang yang wajib keluarkan zakat) kepada kerabat terdekatnya yang layak untuk diberikan zakat. Ini disebabkan terdapat peruntukan undang-undang daripada sesetengah negeri di Malaysia yang melarang pemberian zakat secara terus daripada pemberi zakat kepada penerima zakat. Kebenaran pemberian secara terus ini diharap mampu untuk memastikan zakat yang dikeluarkan tersebut dapat dimanfaatkan dengan sebaik mungkin dan tepat pada masa yang diperlukan.

Seterusnya dari aspek potongan zakat pendapatan pula, wanita yang mengeluarkan nafkah kepada *uṣūl* dan *furū'* seperti dibincangkan di atas adalah layak untuk membuat potongan tersebut mengikut kadar *kifāyat* yang sepatutnya. Ini disebabkan mereka telah membelanjakan harta dalam bentuk pemberian nafkah wajib bagi seorang individu. Sekiranya mereka memberikan nafkah lebih daripada kadar *kifāyat* tersebut maka potongan yang diberikan adalah hanya dalam kadar *kifāyat* tersebut juga. Walaupun begitu, dicadangkan kepada pihak berautoriti berkaitan zakat untuk melihat juga aspek-aspek potongan zakat untuk ditambahbaik sebagai contohnya aspek belanja perubatan dan keperluan kesihatan khas terutama untuk kategori *uṣūl* yang agak terdedah kepada isu-isu kesihatan dan perubatan yang memerlukan perbelanjaan yang tinggi selari dengan uruf semasa.

KESIMPULAN

Tulisan ini telah merungkai persoalan nafkah wajib yang perlu dikeluarkan oleh seorang wanita berkerjaya dan memiliki harta sendiri. Tulisan ini juga menghuraikan hak dan tanggungjawab golongan wanita ini dari sudut potongan zakat dan pemberian zakat kepada mereka yang sepatutnya di kalangan kaum kerabat. Secara umumnya, tanggungjawab pemberian nafkah wajib wanita yang berkenaan adalah hanya dalam lingkungan *uṣūl* iaitu ibubapa dan ke atas serta *furū'* iaitu anak-anak dan ke bawah. Menerusi nafkah yang diberikan ini maka wanita tersebut berhak mendapat potongan zakat pendapatan mengikut kadar yang telah ditentukan menerusi pengiraan *had al-kifāyat* yang ditentukan oleh pihak yang berautoriti.

Selain itu, oleh kerana tulisan ini hanya terbatas dalam perbincangan nafkah dan potongan zakat seperti di atas, didapati terdapat satu aspek lagi yang perlu diperhalusi iaitu berkenaan pemberian zakat kepada kaum kerabat yang tidak termasuk dalam kategori mereka yang layak mendapat nafkah wajib daripada kerabat terdekat mereka. Sebagai tambahan, tulisan ini turut mencadangkan agar kaedah pemberian zakat kepada kaum kerabat di bawah kategori ini dipermudahkan lagi terutamanya sekiranya terdapat halangan perundangan yang menghalang seseorang itu memberikan zakat secara terus kepada asnaf di kalangan kerabat terdekat.

PENGHARGAAN

Sekalung penghargaan dan terima kasih kepada pihak Kementerian Pengajian Tinggi yang telah menaja kajian ini menerusi pemberian geran FRGS iaitu RDU 1901127 bertajuk ‘Pembangunan garis panduan tolakan zakat untuk zakat pendapatan bagi isteri yang menyumbang kepada nafkah keluarga’.

RUJUKAN

- [1] Zuḥaylīy, Wahbah al-, 1989, *al-Fiqh al-Islami wa Adillatuh*, c.3, Syria: Dar al-Fikr.
- [2] Ibnu Mandhūr, Jamāl al-Dīn Muhammad Ibnu Mukarram al-Anṣārī (t.th) *Lisān al-ʿArab*, J. 17. T.tp: al-Dār al-Maṣriyyah li al-Taʿlīf wa al-Tarjamah.
- [3] Sa'di Abu Jayyib, 1988, *al-Qamus al-Fiqhi: Lughatan wa Istilahan*, Damsyik: Dar al-Fikri.

- [4] Abdul Wahhab Aisi, 7 Julai 2020, al-Watan: لجنة الفتوى بالأزهر توضح حكم اخراج الزكاة للأقارب Retrieved from: <https://www.elwatannews.com/news/details/4891344>
- [5] Shīrbīniy, Shams al-Din Muhammad Ibn Muhammad al-Khatib al-, 1994, *Mughni al-Muhtaj Ila Ma'rifath Ma'ani Alfaz al-Minhaj*, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- [6] Ahmad Ibn Shuaib Ibn Ali Ibn Sinan Abu Abd al-Rahman al-Nasā'iy, 2015, *Sunan al-Nasā'iy*, Cet 2, Riyadh: Dar al-Hadharah Li al-Nashr wa al-Tauzi'.
- [7] Bukhari, Abi Abdillah Muhammad Ibn Ismail, al-, t.th. *Sahih Bukhari*. Kaherah: Dar Nahr al-Nil Toba'ah Nashr Wa Tauzi'.
- [8] Salus, Ali Ahmad al-, 2010, *al-Qadhaya al-Fiqhiyyah al-Mu'asirah wa al-Iqtisad al-Islami*, Cet. 13, Mesir: Maktabah Dar al-Quran
- [9] Uwais, Abd al-Halim, 2004, *Mausu'ah al-Fiqh al-Islami al-Mu'asir*, c.1, Mansurah: Dar al-Wafa'
- [10] Mansor Sulaiman, Hasan Ahmad, Ahmad Irfan Ikmal Hisyam, Tuan Sidek Tuan Muda & Husna Hashim, 2018, *Tanggungjawab Isteri Terhadap Sebahagian Nafkah Keluarga Dan Hubungannya Dengan Tolakan Dalam Pengiraan Zakat Pendapatan: Suatu Tinjauan Menerusi Perspektif Fiqh*, dalam E-Book of Masjid, Zakat & Wakaf 2018, ms: 113-121, E-ISBN: 978-967-13087-4-5.
- [11] Samera Mohammad al-Omari & Safia Ali al-Sharee, 2019, *Nafaqat al-Walidain: Dirasat Fiqhiyyah Muqaranah Fi al-Fiqh al-Islami wa Qanun al-Ahwal al-Syakhsyyah al-Urduni*, Dirasat: Ulum al-Shariah wa al-Qanun, Jil 46. Bil 1, Mulhaq 1.
- [12] Mawardi, 'Ali ibn Muhammad, 1999, *al-Hawi al-Kabir: fi Fiqh Mazhab al-Imam al-Shafii Radiya Allah Anhu*, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- [13] Ibn Qudamah al-Maqdisi, 1996, *al-Mughni Li Ibn Qudamah Wa Yalihi al-Sharh al-Kabir*, Cet. 1, Kaherah: Dar al-Hadith.
- [14] Muhammad Zuhayliy (pentaqiq), Al-Shirazi, Abi Ishaq, (1996) *al-Muhadhdhab Fi Fiqh al-Imam al-Shafii*, Cet 1, Damsyik: Dar al-Qalam.
- [15] Ismail Haniyah, Mazin & Muhammad Ramadhan / al-Sha'bi, Manal, t.th. *Nafaqah wa Infāq al-Zaujah al-Amilah*, Retrieved from <http://site.iugaza.edu.ps/mashy/files/نفقة-وانفاق-الزوجة-العاملة-أ.د.-مازن-هنية.pdf>
- [16] al-Nawawi, al Imam Abi Zakariyya Mahyuddin Ibn Sharf, 1996, *al Majmu' Sharh al Muhadhdhab*, Susunan Dr Mahmud Matruji, Cet 1, Dar al-Fikri: Beirut).
- [17] Mustafa al-Khan & Mustafa al-Bugha, 1987, *al-Fiqh al-Manhaji 'ala Mazhab al-Imam al-Shafii*, Cet. 2, Damsyik: Dar al-Qalam.
- [18] Alwa Ibn Abd al-Qadir al-Saqqaf, 1443H, *al-Duraru al-Sunniyah, al-Mausu'ah al-Hadithiyyah*, Retrieved from: <https://www.dorar.net/hadith/sharh/62846>.